

УДК 340.113+81'276.6

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2019-2-23>

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СПОЛУЧНИКІВ У СУЧАСНОМУ ЮРИДИЧНОМУ ТЕКСТІ

Царьова І. В.

Запорізький національний університет

tsarevasgd@ukr.net

Ключові слова:

сполучник, семантика, семантико-синтаксичні відношення, юридичний текст, юридична лінгвістика.

У статті досліджено сполучники, які функціонують у різноманітних реченнях нормативно-правових актів України, як показники синтаксичного зв'язку й семантико-синтаксичних відношень між компонентами конструкції. Зазначено, що найуживанішим у юридичних текстах КУпАП, ЦКУ, ККУ є єднальний сполучник *і* з фонетичним варіантом *й*, що є функціонально тотожними, а найчастотнішим у назвах статей постає сурядний сполучник *або*, що виражає розділові семантико-синтаксичні відношення. Доведено, що сурядні сполучники використовуються в юридичних текстах здебільшого для поєднання двох однорідних членів речення, підрядні – для приєднання підрядної частини до головної в складнопідрядному реченні.

Попри те, що сполучники кваліфікують як важливий граматичний засіб вираження узагальнених понять про суб'єктно-об'єктні, часові, причинно-наслідкові, умовно-наслідкові та інші зв'язки між предметами і явищами реального світу; як стійкий компонент граматичної системи української мови, вони “не є сталою мовною категорією..., а зазнають змін в історичному розвитку мови” [4, с. 4]. Сполучник як носій лексичної і граматичної семантики зводить мовні одиниці в єдине структурне полотно; разом з відмінковими формами іменних частин мови виражає смислові відношення між одиницями різних мовних рівнів [2]. Сполучник – це “незмінюване службове слово, яке виражає синтаксичні зв'язки речень або слів і семантико-синтаксичні відношення між ними, причому вираження синтаксичного зв'язку є його основною функцією” [3, с. 386].

Особливості функціонування лексики сучасного українського юридичного тексту є більш дослідженими в науці порівняно з іншими аспектами мови законодавчих актів нашої держави (С. Ю. Ілїніч, Н. В. Артикуца, А. С. Токарська, Н. С. Трач). Напрацювання мовознавців продовжують ідеї відомих класиків лінгвістичної думки: М. Я. Плющ, І. Р. Вихованець, А. П. Загнітко, К. Ф. Шульжук, К. Г. Городенська, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська, О. О. Селіванова, усебічні дослідження яких становлять теоретичне підґрунтя для аналізу мовних особливостей сучасного українського юридичного тексту.

Метою пропонованої статті є виявлення закономірностей функціонування сполучників у сучасному українському юридичному тексті, здійснення різнобічного аналізу властивостей і виявлення їх частотності в текстах ККУ, КУпАП, ЦКУ. Досягнення зазначеної мети сприятиме наближенню розв'язання загальної проблеми щодо функції виразників семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами або однорідними членами речення в сучасному українському юридичному тексті.

Констатуємо, що ККУ вміщує три частини: 1) “Загальна частина” (далі ЗЧ) (15 розділів, 109 статей); 2) “Особлива частина” (далі ОЧ) (20 розділів, 363 статті); 3) “Прикінцеві та перехідні положення” (2 розділи) [6]; КУпАП – п'ять розділів: 1) “Загальні положення” (далі ЗП) (8 статей); 2) “Адміністративне правопорушення і адміністративна діяльність” (ЗЧ: статті 9 – 40-1; ОЧ: статті 41 – 212-21); Органи, які уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення; Основні положення щодо провадження в справах про адміністративні правопорушення; Виконання постанов про накладення адміністративних стягнень [5]; ЦКУ – шість книг, 1308 статей [9]. Як свідчить аналіз, частина назв розділів і статей ККУ, КУпАП, ЦКУ побудована за моделлю складних номінативних речень.

У назвах розділів КУпАП, ЦКУ, ККУ переважно уживаються сурядні сполучники, у назвах статей їх кількість помітно зменшується, натомість стає більше конструкцій із підрядними сполучниками. Окрім формально-синтаксичної функції, сполучники виконують семантико-синтаксичну функцію – функцію виразників семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами або однорідними членами речення [8, с. 61]. Найуживанішим у юридичних текстах є єднальний сполучник *і* з фонетичним варіантом *й*, що є функціонально тотожними [1, с. 92], а найчастотнішим у назвах статей постає сурядний сполучник *або*, який виражає розділові семантико-синтаксичні відношення і поєднує: 1) два однорідні члени речення: *Місце встановлення опіки або піклування* (ЦКУ, ст. 62) [9]; *Фізичний або психічний примус* (ККУ, ст. 40) [6]; *Перекручення або приховування даних державного земельного кадастру* (КУпАП, ст. 53-2) [5]; 2) два однорідні члени речення попарно: *Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи*

виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин **або** їх аналогів (ККУ, ст. 317) [6]; 3) останній однорідний член речення і два або більше попередніх, ужитих без сполучників: *Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин* (ККУ, ст. 21) [6]; *Вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або злочинною організацією* (ККУ, ст. 28) [6]; 4) останній однорідний член речення і два або більше попередніх, ужитих зі сполучником *та* й без сполучників: *Захист цивільних прав та інтересів Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування* (ЦКУ, ст. 17) [9]; 5) останній однорідний член речення і два або більше попередніх, ужитих без сполучників, а також два однорідних члени речення: *Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів* (ККУ, ст. 321) [6]; 6) дві предикативні частини, співвідносні з односкладними номінативними реченнями, у складносурядному реченні: *Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини* (ККУ, ст. 149) [6]; *Примушування до участі у страйку або перешкодження участі у страйку* (ККУ, ст. 174) [6]; 7) дві предикативні частини, співвідносні з односкладними номінативними реченнями, у складносурядному реченні, а також два однорідні члени речення в другій предикативній частині: *Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем* (ККУ, ст. 262) [6]; 8) останній однорідний член речення і два або більше попередніх, ужитих без сполучників в одній предикативній частині, співвідносній з односкладним номінативним реченням, та два однорідних члени речення в іншій предикативній частині, теж співвідносній з односкладним номінативним реченням, складносурядного речення: *Викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням* (ККУ, ст. 313) [6]; *Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем* (ККУ, ст. 410) [6]; 9) по два однорідних члени речення в головній частині, співвідносній з односкладним номінативним реченням, і підрядній частині складнопідрядного речення: *Несанкціоновані збут або розповсюдження*

інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації (ККУ, ст. 361-2) [6]. Усього в назвах статей ККУ розділовий сполучник *або* вжито 147 разів, КУпАП – 95 разів, ЦКУ – 64 рази. У назвах розділів ККУ сполучник *або* вжитий лише один раз для поєднання двох однорідних членів речення: *Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення* (ККУ, розділ 13 ОЧ) [6]; у назвах глав ЦКУ – 3 рази: *Виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт* (ЦКУ, глава 62) [9]; *Рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи* (ЦКУ, глава 80) [9]; *Створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи* (ЦКУ, глава 81) [9].

Досить часто в назвах статей ККУ та КУпАП уживається розділовий сполучник **чи**, який не фіксується жодного разу в назвах статей ЦКУ. Сполучник *чи*, як і синонімічний розділовий сполучник *або*, є виразником розділових семантико-синтаксичних відношень і поєднує сурядним зв'язком: 1) два однорідні члени речення: *Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації* (ККУ, ст. 43) [6]; *Порушення правил користування енергією чи газом* (КУпАП, ст. 103-1) [5] та ін.; 2) два однорідні члени речення попарно: *Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів* (ККУ, ст. 321) [6]; *Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється* (ККУ, ст. 363) [6]; 3) останній однорідний член речення і два або більше попередніх, ужитих без сполучників: *Самовільне використання транспортних засобів, машин чи механізмів або зберігання транспортних засобів у нестворених місцях* (КУпАП, ст. 132) [5]; *Невплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат* (ККУ, ст. 175) [6]; *Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом* (ККУ, ст. 198) [6]; 4) дві предикативні частини, співвідносні з односкладними номінативними реченнями, у складносурядному реченні: *Порушення правил ведення первинного обліку та здійснення контролю за операціями поводження з відходами або неподання чи подання звітності щодо утворення, використання, знешкодження та видалення відходів* (КУпАП, ст. 82-1) [5]; *Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом*

шахрайства або зловживання службовим становищем (ККУ, ст. 308) [6]; 5) дві предикативні частини, співвідносні з односкладними номінативними реченнями, у складносурядному реченні попарно: *Фальсифікація виборчих документів, документів референдуму чи фальсифікація підсумків голосування, надання неправдивих відомостей до органів Державного реєстру виборців чи фальсифікація відомостей Державного реєстру виборців* (ККУ, ст. 158) [6]. Усього в назвах статей ККУ розділовий сполучник *чи* зафіксовано 66 разів, у назвах статей КУпАП – 48 разів. Окрім розділових сполучників *або* і *чи*, у назвах статей уживається сполучник *та*: КУпАП – 117 разів, ККУ – 42 рази, ЦКУ – 105 разів (до речі, він виступає функціональним еквівалентом єднальних сполучників *і* та *й*), що є виразником єднальних семантико-синтаксичних відношень і поєднує сурядним зв'язком: 1) два однорідні члени речення: *Закінчений та незакінчений злочини* (ККУ, ст. 13) [6]; *Виготовлення та збут заборонених зброяць добування об'єктів тваринного або рослинного світу* (КУпАП, ст. 85-1) [5]; *Право на захист цивільних прав та інтересів* (ЦКУ, ст. 15); 2) дві предикативні частини, співвідносні з односкладними номінативними реченнями, у складносурядному реченні: *Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво* (ККУ, ст. 197-1) [6]; *Встановлення опіки та піклування судом* (ЦКУ, ст. 60) [9]; *Порушення Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг* (КУпАП, ст. 148-1) [5].

Сполучник сурядності *та* (до речі, він так само, як і в попередньому випадку, виступає функціональним еквівалентом єднальних сполучників *і* та *й*), може бути виразником приєднувальних семантико-синтаксичних відношень і приєднувати: 1) останній однорідний член речення до двох або більше попередніх, ужитих без сполучників: *Незаконна порубка, пошкодження та знищення лісових культур і молодняка* (КУпАП, ст. 65) [5]; *Правові наслідки повторності, сукупності та рецидиву злочинів* (ККУ, ст. 35) [6]; *Злиття, приєднання, поділ та перетворення юридичної особи* (ЦКУ, ст. 35) [9]; 2) одну предикативну частину, співвідносну з односкладним номінативним реченням, до іншої, теж співвідносної з односкладним номінативним реченням, у складносурядному реченні: *Необережність та її види* (ККУ, ст. 25) [6]; *Сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності* (ККУ, ст. 256) [6]; *Обмеження щодо випуску цінних паперів та щодо виплати дивідендів* (ЦКУ, ст. 158) [9]; 3) скорочені слова та повне складне слово, що мають спільний другий компонент: *Пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів* (ККУ, ст. 292) [6]; *Захист інтересів фізичної особи при проведенні фото-, кіно-, теле- та відеозйомок* (ЦКУ, ст. 307) [9].

Сполучник *та* частіше за інші сполучники сурядності вживається в назвах розділів і глав. Тут

він слугує виразником єднальних семантико-синтаксичних відношень і поєднує сурядним зв'язком два однорідні члени речення: *Злочин, його види та стадії* (ККУ, розділ 2 ЗЧ); *Визначення та обчислення строків* (ЦКУ, кн. 1, розділ V, глава 18) та ін. Іноді сполучник *та* виступає виразником приєднувальних семантико-синтаксичних відношень і приєднує: 1) останній однорідний член речення до двох або більше попередніх, ужитих без сполучників: *Повторність, сукупність та рецидив злочинів* (ККУ, розділ 7 ЗЧ) [6]; *Адміністративні правопорушення в галузі охорони природи, використання природних ресурсів, охорони природи, використання природних ресурсів, охорони пам'яток історії та культури* (КУпАП, глава 7) [5]; 2) одну предикативну частину, співвідносну з односкладним номінативним реченням, до іншої, теж співвідносної з односкладним номінативним реченням, у складносурядному реченні: *Вина та її форми* (ККУ, розділ 5 ЗЧ) [6]; *Покарання та його види* (ККУ, розділ 10 ЗЧ) [6] 3) одну предикативну частину, не співвідносну з односкладним номінативним реченням: *Опіка та піклування* (ЦКУ, глава 6) [9].

У назвах статей вживається єднальний сполучник *і*, що так само, як і сполучник *та*, є виразником єднальних семантико-синтаксичних відношень і поєднує сурядним зв'язком: 1) два однорідні члени речення: *Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля* (ЦКУ, ст. 293) [9]; *Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України* (ККУ, ст. 110) [6] *Відповідальність іноземців і осіб без громадянства* (КУпАП, ст. 16) [5]; 2) дві предикативні частини, співвідносні з односкладними номінативними реченнями, у складносурядному реченні: *Головна річ і приналежність* (ЦКУ, ст. 186) [9]; *Побої і мордування* (ККУ, ст. 126) [6]; *Створення або утримання місць розпуски і звідництва* (ККУ, ст. 302) [6].

Сполучник *і* може також виступати виразником приєднувальних семантико-синтаксичних відношень і приєднувати: 1) останній однорідний член речення і два або більше попередніх, ужитих без сполучників: *Право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості* (ЦКУ, ст. 309) [9]; *Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів* (ККУ, ст. 301) [6]; 2) предикативну частину, відповідну з односкладним номінативним реченням, до односкладного номінативного речення (складносурядне речення): *Припинення членства у виробничому кооперативі і перехід паю* (ЦКУ, ст. 166) [9]. Єднальний і приєднувальний сполучник *і* вживається: ККУ – 24 рази; КУпАП – 23 рази; ЦКУ – 23 рази. Що стосується назв розділів, то єднальний сполучник *і*: ЦКУ – не вживається; ККУ – вживається лише двічі в назві розділу 5 ОЧ для поєднання однорідних членів речення: *Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина*; КУпАП – 8 разів.

Уживання сполучників *і, та* не завжди виправдане, якщо зважати на норми української літературної мови: сполучник *і* вживається, щоб уникнути збігу приголосних, а сполучник *та* – щоб уникнути збігу голосних. Недоцільним є вживання сполучника *і* замість сполучника *та* в таких випадках: *Побої і мордування* (ККУ, ст. 126) [6]; *Адміністративне правопорушення і адміністративна відповідальність* (КУпАП, розділ 2) [5] та ін.; сполучника *та* замість сполучника *і* в таких статтях: *Відповідальність військовослужбовців та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, за вчинення адміністративних правопорушень* (КУпАП, ст. 15) [5]. *Правила складання покарань та зарахування строку попереднього ув'язнення* (ККУ, ст. 72) [6].

У назвах статей вживається приєднувальний сполучник *а також*: ККУ – 4 рази, КУпАП – 6 разів, ЦКУ – 2 рази, що є виразником приєднувальних семантико-синтаксичних відношень і розширює межі повідомлюваного та приєднує: 1) однорідні члени речення до іншого однорідного члена речення, ужитого без сполучника: *Порушення правил поведження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення* (ККУ, ст. 414) [6]; 2) одну предикативну частину, співвідносну з односкладним номінативним реченням, до іншої, теж співвідносної з односкладним номінативним реченням, у складносурядному реченні: *Блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства* (ККУ, ст. 279) [6].

Отже, у назвах статей сучасного українського юридичного тексту (ЦКУ, ККУ, КУпАП) використовуються лише еднальні (*і, та*), розділові (*або, чи*) та приєднувальні (*і, та, а також*) сполучники. Що ж до сполучників підрядності, то вони в назвах статей уживаються дуже рідко (по одному разу порівняльні сполучники *ніж, як*), а в назвах розділів їх зовсім немає. Частіше, аніж сполучники підрядності, у назвах статей використовуються сполучні слова *який і що*: відповідно 26 і 18 разів (ККУ); 0 і 60 разів (ЦКУ); *який і щодо*: відповідно 4 і 26 разів (КУпАП). Сполучне слово *який* узгоджується з опорним

іменником у роді й числі, а відмінкової форми набуває залежно від функції в підрядній частині, та вживається для приєднання підрядної частини до головної, розкриваючи значення опорного слова: *Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність* (ККУ, ст. 22) [6] та ін. Сполучне слово *що, хоч і* виступає функціональним еквівалентом сполучного слова *який*, не має форми роду і числа, а тому не узгоджується з опорним іменником. Сполучне слово *що* вживається для приєднання підрядної частини до головної, розкриваючи значення опорного слова: *Призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання* (ККУ, ст. 69-1) [6] та ін. Іноді сполучне слово *що* може розкривати значення не одного, а двох і більше однорідних опорних слів: *Порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху* (ККУ, ст. 288) [6]. Отже, у назвах статей ККУ, КУпАП, ЦКУ на протигагу сполучникам підрядності частіше використовуються сполучні слова. У назвах розділів підрядних сполучників немає, а сполучні слова *який і що* ужито для приєднання підрядної частини до головної і розкриття значення опорного слова: *Обставини, що виключають злочинність діяння* (ККУ, розділ 8 ЗЧ) [6].

Спостереження за вживанням сполучників і сполучних слів дають підстави зробити такі висновки: 1. Сполучники широко використовуються в назвах розділів і статей. 20 із 35 назв розділів і 224 із 472 назв статей ККУ; 14 із 33 назв розділів і 381 із 330 назв статей КУпАП; 14 із 90 розділів і 191 із 1308 ЦКУ побудовані за моделями, у яких наявні конструкції з сурядними і підрядними сполучниками та сполучними словами. 2. Якщо в назвах розділів переважають конструкції зі сполучниками (58 %), то в назвах статей – безсполучникові конструкції (42 %). 3. Якщо в назвах розділів переважає еднальний сполучник *та*, то в назвах статей – розділовий сполучник *або*. 4. Сурядні сполучники використовуються в юридичних текстах здебільшого для поєднання двох однорідних членів речення, підрядні – для приєднання підрядної частини до головної в складнопідрядному реченні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоусова О. І. Сполучники та сполучні слова як важливі компоненти законодавчого тексту. *Український смисл*. Дніпро, 2017. С. 178–189.
2. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Грищенко А. П. Граматика української мови. Київ : Рад. школа, 1982. 208 с.
3. Вихованець І. Р. Сполучник. Українська мова: Енциклопедія. Київ : Вид-во „Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана”, 2000. 586 с.
4. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Теоретична морфологія української мови : академічна граматики української мови. Київ : Унів. вид-во “Пульсари”, 2004. 400 с.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х. (у чинній редакції від 14.07.2015) *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984.

6. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III (у чинній редакції від 10.07.2017). *Відомості Верховної Ради України*. 2001.
7. Медведєв Ф. П. Система сполучників в українській мові : Короткий нарис. Харків : Вид-во Харків. ун-ту, 1962. 90 с.
8. Прадід О. Особливості функціонування сполучних засобів у назвах розділів і статей Кримінального Кодексу України. *Лінгвістичні студії*. Вип. 27. 2013. С. 61–65.
9. Цивільний кодекс України (у чинній редакції від від 19.07.2017). *Відомості Верховної Ради України*. 2003.

FEATURES OF UNION LAW TEXT FUNCTIONING

Tsareva I. V.

Zaporizhzhia National University

The cognitive-derivational and social essence of the modern legal space is expressed in the possibility of legal vocabulary to form conceptual and informative blocks and the components which are classified according to definite patters. Primarily, the legal terms have cognitive information, but only part of them is known for nativespeakers, because their use goes far beyond the legal text. The article explores the connectors that function in different types of sentences of Ukrainian legal acts, as indicators of syntactic communication and semantic-syntactic relations between components of a structure. It is stated that the most commonly used in the legal texts of the Code of Administrative Offenses, CCU, CCU is a singular conjunction and with a phonetic variant, and that they are functionally identical, and the most frequent in the titles of articles is a court conjunction or expressing semantic and syntactic relations. Consequently, the modern Ukrainian legal text is actively replenished with two- and multi-component terminology units to designate new concepts or to improve or refine already existing ones. Composed legal terms are syntactic constructions, consisting of two or more notional words based on subordinate connection. Proverbial conjunctions have been shown to be used in legal texts for the most part to combine two homogeneous members of a sentence, subordinates – to attach a subordinate part to a principal in a complex subordinate clause.

Key words: union, semantics, semantic-syntactic relations, legal text, legal linguistic.